

STŘELECKÁ SLAVNOST V JÁCHYMOVĚ

JIŘÍ ČERNÝ

Abstrakt: Německá báseň Hanse Lutze sepsaná ku příležitosti střelecké slavnosti pořádané roku 1521 v Jáchymově popisuje na několika řádcích také zde zřízenou střelnici. Příspěvek se pokouší pomocí obrazového a textového materiálu rekonstruovat vzezření této sportovní stavby a zařadit ji do dobového kontextu.

Klíčová slova: Jáchymov, Hans Lutz, střelnice, renesance.

Páni ze Šliku, hrabata usazená v Jáchymově, jsou známí jako významní mecenáši renesančního umění a podporovatelé reformace. Město Jáchymov vzniklo na místě osady zvané Konradgrün, kronika Johannese Mathesia, doprovázející jeho *Hornickou postilu*, jmenuje k roku 1516 prvního rychtáře a faráře. Roku následujícího započal dle tohoto pramene Johann Münich se stavbou zámku a byla zřízena první sakrální stavba na Chlebném trhu,¹ tato dřevěná kaple však shořela roku 1642. Špitální kostel pochází pravděpodobně již z roku 1516, a je tak nejstarší dochovanou památkou ve městě. Další významné budovy byly zřízeny až ve třicátých letech, oba hlavní kostely zdobily v polovině 16. století oltáře z dílny Lucase Cranacha ml. a možná i obrazy z okruhu Albrechta Dürera.²

Šlikové byli pány nanejvýš mediálně zdatnými. Již roku 1518 vydali tiskem horní pořádek, jehož reedici v roce 1525 vyvolalo povstání horníku předešlého roku.³ Tiskem publikovali svá díla i literárně činní jáchymovští kazatelé Johannes Silvius Egranus, Nicolaus Herman a již zmíněný Johannes Mathesius. Spisy byly vydávány vždy v zahraničí, výzdoba se omezuje nanejvýš na borduru nebo menší dřevorez na titulní straně. Spis *Bermannus, sive de re metalica* lékaře a lékárníka Georga Agricoly, vytištěný v roce 1530 v Basileji, není doprovázen na rozdíl od *De re metalica libri XII* dřevorezovými ilustracemi.⁴

Zajímavým a doposud spíše opomíjeným dokladem německojazyčné produkce spojené s Jáchymovem je báseň Hanse Lutze z Augsburgu popisující střeleckou slavnost na louce u města. Tištěný text *Wölcher wil hören neue ding...* se dochoval ve dvou exemplářích (Draž-

1 MATHESIUS, J. *Sarepta oder Bergpostill sampt der Joachimßthalischen kurtzen Chronicken*. Nürnberg: Vom Berg, Johann – Neuber, Ulrich, 1562, fol. L11v.

2 Kostely vyořely a byly přestavěny v letech 1782 a 1873. SCHMIDT, R. *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do polovice XIX. století XL.: politický okres jáchymovský*. Praha: Archaeologická kommise při Č. ak. císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913, s. 28–104; KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 2. Praha: Libri, 1997, s. 549–556; ROYT, J. Horní město Jáchymov, reformace a umění. In: *Gotické umění a jeho historické souvislosti I*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem – Albis international, 2001, s. 351–359; TÝŽ, The Mining Town of Jáchymov: Reformation and Art. In: *The Bohemian Reformation and Religious Practice 5/2*. Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic – Main Library, 2005, s. 305–311.

3 Mathesius, *Sarepta oder Bergpostill...*, fol. L11v, L13v; *Ordenung des freyen vnd löblichen Bergkwercks in Sant Joachims thal*. [Nürnberg: Gutknecht, Jobst, 1518]; *Auffgerichte handlung zu notturfft vnd fürderung des Bergkwercks neben zuuor angenummer vnd außgegangen ordnung in S. Joachims thale*. [Nürnberg: Gutknecht, Jobst], 1525.

4 WOLKAN, R. *Böhmens Antheil an der deutschen Litteratur des XVI. Jahrhunderts*, Bd. 3.2. *Geschichte der Litteratur*. Hildesheim – Zürich – New York: Olms, 2006 (reprint vydání z roku 1984), zvl. s. 419–437.

ďany, Berlín),⁵ všechny indicie ukazují na to, že publikování textu tiskem financoval Štěpán Šlik, tou dobou pán horního města Jáchymova. Autor se měl o plánovaném podniku dozvědět v Mnichově v roce 1520 ze zvacího dopisu (tzv. Schützenbrief). Když dorazil do Jáchymova, byl Šliky nadšeně přijat do služeb, městská rada jej obdarovala oděvem.⁶ Mathesiova kronika však klání klade až do roku následujícího. Pro konání v roce 1521 hovoří i další historické prameny,⁷ což ostatně neodporuje skutečnosti, že se Lutz o slavnosti dozvěděl již roku předchozího, neboť organizace takových soutěží byla velice náročná a vyžadovala značný předstih. Dle výčtu účastníků byly zvací dopisy na jáchymovskou slavnost zoselány nejen do Čech, ale i do Bavorska, Saska a Durynska; závodu se podle údaje v Lutzevě textu účastnilo 247 střelců z kuše a neznámý počet puškařů.⁸ Střelci se měli do města dostavit v neděli po svatém Vítu, tedy 16. června, ve stejný den přijeli také Šlikové spolu s Pluhý z Rabštejna. Po nich byl slavnostně přijat průvod saského vévody Jindřicha (Zbožného, Heinrich von Sachsen). Samotné klání započalo v pondělí 17. června a trvalo přinejmenším osm dní.⁹

Pro dějiny umění je zajímavé, že Lutz v krátkosti popisuje střelnici, čímž doplňuje soubor renesančních staveb zřízených ve městě o další položku: „Die hütten was in zirckel gemessen / Darunder manig schütz ist gesessen / Als ich euch kurzlich hie bedeüt / cclxxviii. schrit was sy weyt / In der mitten do was ein hauß / Do der fürst von Sachssen solt schiessen auß / Vnd auch do mitten auff dem plan/ Sach ich ein schoene schieß wand stan / Das was ein schoene maisterlich fisier / Gemacht auff die welsch manyer / Mit vier gewelben oben auff der kron / Trithalb hundert guldner knoepff darauff stan.“¹⁰

Představu, jak asi vypadaly střelnice v 1. polovině 16. století, si lze vytvořit na základě několika sporých vyobrazení. Ilustrace střelnice v *Lucernské kronice* Diebolda Schillinga [1], dokončené asi roku 1513, ukazuje střelce, jak sedí pohromadě v přístřešku na kolečkách, jenž byl umístěn na jedné straně ohrady. Na jejím opačném konci byl postaven terč, jenž je před povětrnostními vlivy chráněn stříškou. V budce vedle něj sedí cílný, který ukazuje zásahy.¹¹ Bylo běžné, že střílelo několik závodníků naráz, šípy se před utkáním pod dozorem podepisovaly. Snahou soutěžících bylo zasáhnout kruhové pole uprostřed terče („zweck“). Pro střelec-

5 LUTZ, H. *Wölcher wil hören neüe ding (...)*. S. I., s. a.; Dresden, Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Hist. Suev. 200, misc. 2; Berlin, Staatsbibliothek, Yg 7051; WOLKAN, R. *Böhmens Antheil an der deutschen Litteratur des XVI. Jahrhunderts*, Bd. 1–2. Hildesheim – Zürich – New York: Olms, 2006 (reprint vydání z let 1890–1891), sv. 1, s. 3–4, sv. 2, s. 56–61; ČERNÝ, J. Die awerků. Das Festschießen in St. Joachimsthal im Liede von Hans Lutz. In: *Amici amico III. Festschrift für Ludvik E. Václavek*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 123–140.

6 LUTZ, *Wölcher wil hören...*, fol. a2v, a3v.

7 MATHESIUS, *Sarepta oder Bergpostill...*, fol. li2v; POHL, J. Zu dem Festgedicht auf das große Joachimsthaler Schießen im Jahre 1521. In: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. Prag: Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1911, roč. 159, s. 370–373.

8 Lutz, *Wölcher wil hören...*, fol. b1v.

9 Stanovení počátku slavnosti na pondělí jako i doba trvání celého podniku tak odpovídají tehdejšímu zvyklostem. V neděli měli střelci dorazit na slavnost, např. roku 1554 do Heidelbergu nebo roku 1555 do Pasova. Taktéž roku 1559 v Lipsku byli střelci ubytováni v neděli (9. července), klání ve střelbě z kuše začalo ale až v pondělí; ostrostřelci měli ale do města dorazit až ve středu, slavnost byla ukončena v sobotu (15. července), v neděli se ještě konala dostřelná („Nachschießen“). *Das Freischießen zu Leipzig im Juni 1559*. Leipzig: Seemann, 1884, zvl. s. 4–6, 32–34, 42, 44, 49–51; WASSMANNSDORFF, K. (ed.). *Des Pritschenmeisters Lienhard Flexel's Reimspruch über das Heidelberger Armbrustschießen des Jahres 1554*. Heidelberg: Groos, 1886, s. 7; RADLKOFER, M. Beschreibung des Büchenschießens im Jahr 1555 zu Passau durch den Augsburgen Pritschenmeister Linhart Flexel. *Verhandlungen des Historischen Vereines für Niederbayern*, 1893, roč. 29, s. 130–172, zde s. 155.

10 LUTZ, *Wölcher wil hören...*, fol. a3v–a4r.

11 *Die Schweizer Bilderchronik des Diebold Schilling*, Luzern, Zentralbibliothek, Hs. S. 23 fol., fol. 62v; SCHMIDT, A. A. (ed.). *Die Schweizer Bilderchronik des Luzerners Diebold Schilling 1513*. Luzern: Faks.-Verl., 1981, s. 102–103; ROHR, C. *Festkultur des Mittelalters*. Graz: Akad. Dr.- und Verl.-Anst., 2002, s. 156–157. Další zobrazení střelců se nachází na fol. 90v, 293v, 295v, 296v.

kou slavnost v Lipsku roku 1559 byly zhotoveny terče z černého a zeleného plátna. Na černý podklad se v Lipsku umísťoval žlutý střed, na zelený podklad byl určen kruh bílý.¹²

Střelecké stanoviště, kde sedělo několik soutěžících a hromadně střílelo na jeden společný terč, ukazuje také ilustrace k *Curyšské a švýcarské kronice* Gerolda Edlibacha [2]. Miniatura doprovází popis svobodného střelce uspořádaného v Curychu v roce 1504.¹³ Aby byli všichni střelci vzdáleni od terče stejně, bylo jejich stříliště uspořádáno do kruhu. Střelci sedí na stoličkách, jednotlivá stanoviště jsou od sebe oddělena jen mělkými přepážkami nebo trámy. Jinak je tomu na další ilustraci vztahující se ke stejné události. Knižní iluminace zde ukazuje střelbu z pušek [3].¹⁴ Za domkem, v němž sedí zapisovatel a střelecký mistr, jsou vyobrazena tři samostatná střelecká stanoviště. Levý střelec nabíjí, druhý, stojící v prostředním přístřešku, právě tisknul spoušť, poslední jde s vlajkou k zapisovateli, aby zaznamenal jeho výstřel. Na rozdíl od závodu samostřílí se nestřílí na jeden terč, nýbrž hned na tři. U každého z nich se nachází budka pro cílného. Protože je závod v plném běhu, schovali se cílní do přístřešků, vidět jsou jen jejich ukazovačky.¹⁵ Na kvalitu přístřešků se velice dbalo, neboť se tak – očividně především u střelby z předovek – zamezovalo četným výmluvám soutěžících. To mezi jinými dokládá líčení střelecké slavnosti v Pasově v roce 1555 z pera Leonharda Flexela, slavného básníka opěvujícího střelecké slavnosti a snad i syna Hanse Lutze: „Tam jsem uviděl čtyři krásné boudy, moc řádně pokryté prkny, aby pod nimi nepřekvapil střelce nečas, ať už by lilo, sněžilo nebo vál vítr, by se žádný ze střelců nemohl výmlouvat a nedával svůj nezdar počasí za vinu.“¹⁶

Pokud lze usuzovat z formy slovesa, bylo v Jáchymově zbudováno jedno společné stříliště, jak jej přibližně zpodobňuje Edlibachova kronika. Přístřešek pro střelce měl být dlouhý 278 kroků, uprostřed se nacházel domek pro vévodu Jindřicha Saského.¹⁷

Uspořádání jáchymovských stanovišť se podobá architektuře vytvořené pro svobodné střelení roku 1559 v Lipsku, kde přímo proti terčům stál dům určený pro saského vévodu a kurfiřta Augusta, jeho základna měřila 28 × 15 loktů. Po stranách pak stálo po 19 stanovištích o délce cca 9–10 loktů, celkové rozměry komplexu se tak vyšplhaly na délku asi 231 m.¹⁸

12 Protože měly být po každém kole vyměňovány, bylo zhotoveno celkem 300 terčů („Zielblatt“), půl z nich pozlacených, druhá polovina postříbených. *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 9, 17, 47. Plátna byla v Lipsku vyměňována ale jen tehdy, pokud byla již střelami příliš potrahaná. K dějinám střeleckých spolků v Lipsku viz WOZEL, H. *Festschießen der Leipziger Armbrustschützen – Zum Gestaltwandel von Schützenbräuchen*. In: KELLER, K. (ed.). *Feste und Feiern: Zum Wandel städtischer Festkultur in Leipzig*. Leipzig: Ed. Leipzig, 1994, s. 69–86.

13 EDLIBACH, Gerold. *Zürcher- und Schweizerchronik*, opis asi z roku 1506, Zürich, Zentralbibliothek, Ms. A. 77, fol. 341v.; USTERI, J. M. (ed.). *Gerold Edlibach's Chronik*. Zürich, 1846 (= Mittheilungen der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich 4), s. 240–243; *Das Freischießen von 1504*. Zürich, 1867 (= Neujahrsblatt herausgegeben von der Stadtbibliothek in Zürich auf das Jahr 1867); GALIARDI, E. – FORRER, L. *Katalog der Handschriften der Zentralbibliothek Zürich II. Neuere Handschriften seit 1500 (ältere schweizergeschichtliche inbegriffen)*. Zürich: Zentralbibliothek Zürich, 1931–1982, sl. 67–69; HARMUTH, E. *Die Armbrust: Ein Handbuch*. Graz: Akad. Druck- u. Verl.Anst., 1986, s. 69.

14 EDLIBACH, *Zürcher- und...*, fol. 343r.

15 LUGS, J. *Střelci a čarostřelci*. Praha: Naše vojsko, 1973, s. 15.

16 „Da sach ich stan vier schenner stend, / Sy waren mitt preder gar woll pedeckht, / Darunder das weder kaynn schitzen erschreckht, / Es renng, es schneib oder whe der wynnd, / Und das kayn schitz kayn ausred fynnd, / Das kaynner geb dem weder die schuld.“ RADLKOFER, *Beschreibung des Büchschießens...*, s. 151. Srov. popis klání v Innsbrucku: EDELMANN, A. (ed.). *Lienhard Flexel's Lobspruch des fürstlichen Freischießens zu Innsbruck im Oktober 1569*. Innsbruck: Wagner, 1885, s. 52.

17 Asi 209 m. Údaj dozajista neoznačuje vzdálenost střílejících od terče, neboť by tak dalekosáhle překračoval dobové normy. Z dokumentů ke střelecké slavnosti pořádané v Lipsku roku 1559 víme, že střelci seděli od terčů ve vzdálenosti 125 drážďanských loktů (asi 71 m). V Curychu činila vzdálenost soutěžícího od terče 80 m. *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 7, 40; HARMUTH, *Die Armbrust...*, s. 69.

18 *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 20, 42–43. Loket přepočítávám mírou 0,5664 m.

Střední domek je líčen jako patrová budova, jejíž průčelí bylo v přízemí i prvním patře členěno sloupovím. Malba na prkenném obložení imitovala očividně červený mramor porostlý listovím. Mezi okny byla přibita plátina s historizujícími výjevy, na hlavní fasádě se nacházela mj. odobizna římského císaře Oktaviána Augusta.¹⁹ V dolní části směrem k terči stály dubové sloupy, prkna nad nimi byla vyříznuta tak, aby napodobovala oblouky. Suterén byl rozdělen příčkou, jeho západní prostor byl pak přepažen ještě jednou. V nejzápadnější části seděl vévoda v době, kdy se účastnil závodu, vedle spočívali pak ostatní šlechtici, kteří zrovna nestříleli. Východní polovina přízemí byla určena pro knížata a hrabata, která se podílela na klání. Asymetrické uspořádání a zdánlivě nedůstojné usazení hlavního hosta a panovníka mohou překvapit. Půdorys však byl uzpůsoben přáním samotného vévody. V připomínkách doplňujících plány města, jak by slavnost měla vypadat, požaduje vévoda August, aby neseděl přímo proti hlavnímu terči, nýbrž asi 12 loktů vlevo od středové osy, protože je zvyklý střílet šikmo zleva doprava.²⁰ Za zády sedících šlechticů byl prostor uzavřen mříží z torovaných sloupů, aby nebyla šlechta nikým při střelbě rušena. I horní patro bylo rozděleno na dvě poloviny. V jedné části seděla vévodkyně, sem k ní přicházel vévoda na hostinu. V druhé části prvního podlaží seděl fraucimor. Strop a stěny interiéru byly potaženy zeleným plátnem, na kterém byli v přízemí vyobrazeni římscí vládci, v horním podlaží nahradila antickou minulost tematika genealogická. Malby provedl dvorní malíř Johann Krell. Z fasády mezi oběma prostory vystupoval arkýř, kde dleli italscí hudebníci. Když kurfiřt zasáhl střed, spustily se fanfáry.²¹

Přístřešek podobného typu musel stát i v Jáchymově, neboť na slavnost přijeli nejen Šlikové (z nichž čtyři se účastnili střelby), ale i tři hrabata z Pluhu se třemi urozenými dámami a hrabě Berthold von Henneberg. Hlavním hostem byl pak saský vévoda Jindřich (Zbožný).²² Proti jeho stanovišti stála v Jáchymově zeď s terčem či terčí. Mluvíci považuje stavbu za mistrovské dílo vytvořené na italský způsob. K tomuto hodnocení jej vedla asi okolnost, že terče byly umístěny do přístřešku o čtyřech klenebních polích, směrem ke střelcům se tudíž architektura otvírala arkádou. Lze jen spekulovat, jestli počet terčů odpovídal počtu oblouků, nebo jestli byly dva terče umístěny centrálně a do prostor po stranách se schovávali cílní.

Že byly i stěny s terčí nákladnou a bohatě zdobenou záležitostí, dokazuje opět popis lipského klání z roku 1559. Zde se střílelo na tři terče, z nichž každý spočíval pod zvláštním přístřeškem. Střední terč byl větší než oba postranní. Dražďanský dvůr si přitom přál, aby terče byly umístěny na sever, a zdůrazňoval, že boudy pro terče nemají být příliš hluboké.²³ Mezi tyto tři soutěžní stěny byly postaveny dva malé terče pro střelbu na zkoušku. Vedlejší terče byly kryty stanovou střešou. Přístřešky opět imitovaly svou barevností červený kámen, na dveřích byla připevněna plátina s loveckými scénami. Závodilo se ve dvou vlnách, nejprve odstřílely tři skupiny, pak se hlavní terč otočil, aby se mohla účastnit i poslední skupinka. Nad terčem visel na plátně namalovaný kurfiřtský erb. Nad ním se nacházely hodiny, které určovaly, kdy mají střelci střílet.²⁴ Padl-li zásah do středu, objevila se nad terčem dívka, která vyhodila do vzduchu zlaté se lesknoucí (tj. měděný) řetěz. Při zásahu mimo se střelci a publiku ukázal muž, jenž dával sedlákovi výprask. Po odbití hodin se terče zakryly tzv. zrcadly, tedy přepážkami, které by odrazily případnou opozdilou střelu. V Lipsku se měla boční

19 Původně se plánovalo osadit obraz nad kurfiřtské sedátko, po změně plánu byl obraz asi umístěn do středu průčelí. *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 9, 20.

20 *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 18.

21 *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 8–9, 16, 19–20.

22 LUTZ, *Wölcher wil hören...*, fol. b1v.

23 *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 18.

24 Hodiny byly zobrazeny i na iluminaci v *Curyšské kronice*, viz [2].

stínidla lesknout a vypadat jako opravdová zrcadla, na středním bylo zlatě vymalováno slunce.²⁵ Jak asi fungoval mechanismus spouštění zrcadel, se dovídáme z básně Leonharda Flexela opěvující slavnost v Heidelbergu: „Hodiny byly zhotoveny krásně a chytré. Poté, co čtyřikrát odbily, začaly na popáté zvonit, aby každého varovaly. Cílného v tu chvíli začaly svrbět prsty, pročež zakrátko zatahl závoru. A nemám-li vyprávět o zázracích: na závoře byly přibity tři štíty, jež plně odstínily všechny vystřelené šípy. To vyděsilo nejednoho střelce, jenž vystřelil z kuše po zvonu, střela mu byla málo platná. To bylo asi nejednomu střelci ku zlosti, neb tak zcela pozbyl svého výstřelu.“²⁶

Na koruně jáchymovské zdi mělo stát na dva a půl sta „zlatých knoflíků“ („guldner knopff“). Pojem „knopff“ označuje v raně hornoněmeckých popisech architektury obvykle kupoli.²⁷ V případě Jáchymova však půjde pravděpodobně jen o korouhvičky, jak je zobrazuje např. *Lucernská kronika*. Správnost této domněnky potvrzuje i popis kolbiště z Lipska. Zkušební terče měly špičatou červenou střechu, „darauf verguldte Knöpf und Fähnlein, mit Raths Wappen gemalet, gestanden“.²⁸ Flexelovo líčení heidelbergské slavnosti roku 1554 navíc dokazuje, že se korouhvičky umísťovaly na přístřešky v hojném počtu: „Věže měly kruhovou základnu jako hrnec, každá měla zlatou korouhvičku, počítal jsem jich na třicet a našel i velké a malé ledaskde, vzadu i vpředu, kam se jen vešly.“²⁹ Jestli je ale možné věřit jáchymovskému počtu dvě stě padesáti, zůstává zajisté otázkou.

Lutz dokonce jmenovitě uvádí vedoucího stavby jáchymovské střelnice: „Hans Heßberger je jméno toho, jenž nechal postavit veškeré zařízení. Páni pro něj poslali, aby jim byl ku pomoci a takováto zábava se podařila. Ve městě Drážďany pobývá, přišel ke cti moudré rady. To on kázal postavit střelnici, za pomoci městských řemeslníků, rozuměj.“³⁰ V básni uvedeného Heßbergera bude možno asi ztotožnit s Hansem Hespergkem, soudcem a drážďanským radním.³¹ Zdá

25 Není zcela vyloučeno, že se mohlo jednat o mechanické figurky podobné těm na orlojích. Na to by bylo možné usuzovat z formulace „a tuto zábavu spolu s hodinami připravil Valten Brandt, zámečník / und diese Kurzweil samt dem Seiger hat Valten Brandt, Kleinschmied, zugericht“. *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 9, 16–17, 21–22, citát s. 21.

26 „Sy [die Uhr] ward gemacht gar schön und klug. / wan sy auch 4. Virtel schlug. – / Zum fünften hubs zu leuten an: / darmit war gewarnet jedermann. / so hätt der ziller dan kain Ruh, / die schranken zug er gar bald zu. / und sol ich nit Von Wundern sagen: / am schranken waren 3. schild geschlagen, / das that die pelz alsand bedeken, / thet manchen schützen oft erschrecken, / der nach der uhr hat das geschossen: / Es hat des schus gar klain genossen. / das thät wohl manchen schützen zorren. – / den schus hat Er gar bald verloren“. WASSMANNSDORFF, *Des Pritschenmeisters Lienhard Flexel's...*, s. 12. Kromě pohyblivých zrcadel měli v Lipsku také mechanický plůtek, který po ukončení kola vyjel ze země a zamezil soutěžícím, kteří se šli podívat zblízka na své výsledky, aby se dostali až k terči. *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 21.

27 *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm, Bd. 11*, Leipzig: Hirzel, 1984 (Reprint 5. sv. z roku 1873), s. 1470–1478.

28 *Das Freischießen zu Leipzig...*, s. 21.

29 „Sie [die Türme] waren rund gleichwie ein topf, / ain jeglicher hett ain gulden Knopf: / da fand ich 30. in ainer Zahl, / auch groß [u]nd klaine überall, / hinten und fornen an allen orthen.“ WASSMANNSDORFF, *Des Pritschenmeisters Lienhard Flexel's...*, s. 11.

30 „Der alle ding hat bawen lan / Hanns Heßberger ist sein nam genant / Die herren haben nach im gesant / Das er in ein beystand sol thon / Jn soelcher kurtzweil nit verlon/ Zuo Träsen sitzt er in der stat / Kam zuo eren einem weysen rat / Der hat an zuo geben bawen den schießplan/ Mit der stat werckleüt solt ir verstan.“ LUTZ, *Wölcher wil hören...*, fol. a3v.

31 Hans Hespergk, doložitelný mezi lety 1508 a 1533, žádal v roce 1521 spolu s Hansem Hammerem o pomoc vévodu Jiřího ve věci archipresbytera Waltera, jenž učinil neslušné návrhy více jak dvaceti ženám. GROSS, R. Die Residenzstadt der albertinischen Herzöge und Kurfürsten von Sachsen (1485–1648). In: MÜLLER-RODENBERGER, F. – WÜNSCHE, E. (eds.) *Dresden: Geschichte einer Stadt*. Dresden: Junius-Verl., 2002, s. 28–56, zde s. 38; HASSE, H.-P. Antiklerikalismus und Zensur. In: BLASCHKE, K. – JOHN, U. (eds.) *Geschichte der Stadt Dresden, Bd. 1. Von den Anfängen bis zum Ende des Dreißigjährigen Krieges*. Stuttgart: Theiss, 2005, s. 471–473; KÜBLER, T. – OBERSTE, J. (eds.) *Das sechste und siebente Stadtbuch Dresdens (1505–1535)*. Leipzig: Leipziger Univ.-Verl., 2011 (= Die Stadtbücher Dresdens (1404–1535) und Altendresdens (1412–1535) 3), viz rejstřík.

se ale, že nebyl architektem, ale spíše odborníkem na střelecká klání, možná jakýmsi organizátorem. Mladé město nemělo s podobnou slavností evidentně žádné zkušenosti, proto poslalo pro znalce. Tato okolnost dokazuje jednak blízké vztahy zemí ležících na obou stranách Krušných hor, ale i to, že italizující střelecká stěna byla Jáchymovu zprostředkována skrze odborníka z Drážďan.³²

Architektura střelnice se v 16. století ovšem neomezovala jen na střeliště a zeď s terčí. V prostorách závodíšť obvykle nechyběly domek pro zapisovatele, vinný sklep, kuchyně, přístřešek pro kup losů a vystavení cen loterie („Topfbude“, „Glückshafen“). Popisy střeleckých slavností dále zmiňují různé kupecké krámký a herny v kostky („Rasselbude“). Stejně tak nebylo střelení obvykle jedinou sportovní aktivitou, ale pořádaly se zápasy, hody kamenem nebo různé běhy.

Avšak ani v Jáchymově se nemohla slavnost obejít bez podobných obveselujících prvků, které líčil již popis lipského střeleckého klání. Vedle terče/terčů stál mužiček, který držel v pravé ruce praporec a v levé „ein speculum glas“. Text popisuje, k čemu tato nevídaná pomůcka sloužila. Mimo hlavní soutěž totiž Šlikové uspořádali jakési vedlejší klání. Tomu ze střelců, který se ve všech čtyřech částech trefil nejbliže ke středu, darovali páni půl zlatky. Ovšem k tomu, který zaznamenal nejvíce střel mimo, „se mužiček otočil zády a ukázal mu svou říť. A měl modré spodky, ty byly udělané z kvalitní látky. A ukázal mu speculum glas, jež si měl střelec strčit na nos, aby skrze něj prohlédl a zřel, kolik měl nepodařených střel“.³³ Pojem „speculum glas“ tak asi označuje jakýsi dalekohled nebo kukátko, které střelci opticky přiblížilo plochu terče. Pokud pak svou následnou opravnou střelou zasáhl střed, obržel taktéž půl zlatáku. Lutz pravděpodobně vykonával při závodě funkci tzv. Pritschmeistera. Jméno je odvozeno od palice („Pritsche“), kterou držel dotýčný v ruce. Na horním rozšířeném konci plácačky byly upevněny plátky dřeva, plechu nebo kousky kůže, při udělování výprasku vydávala palice tlaskavý zvuk. „Pritschmeister“ byl navíc pestře oděn, často do barev pořadatele, někdy měl na hrudi a zádech přišit jeho znak. Plnil roli jakéhosi konferenciéra a hlídače pořádku, zároveň byl skladatelem básní líčících průběh střeleckých slavností. Na lavicích („Pritschenbank“) vyplácel provinilce, kteří porušili pořádek, nebo také špatné střelce. Výprask sloužil k všeobecnému veselí přihlížejících. V Jáchymově bylo na „trestné“ lavici vyplaceno 60 střelců. Mezi vypráskanými figurují i dva nejvýznamnější hosté: na lavici se totiž museli položit jak hrabě Štěpán Šlik, tak i saský vévoda Jindřich.³⁴

Na závěr byla uspořádána slavnost, která započala salvou o 23 ranách, načež přinesli havíři na prostranství stejný počet necek se stříbrnou rudou. Stříbro mělo být ukazováno ke cti střelců,³⁵ prezentování rudy tedy mělo očividně vysoce reprezentativní charakter. Následoval šermířský souboj uspořádaný z podnětu Štěpána Šlika. Hlavní výhru 100 zlatých ve střelbě kuší financoval opět hrabě Šlik, nejlepší ve střelbě z předovky byl odměněn 50 zlatými. Město se ale nechťelo nechat zahanbit, a proto slíbilo tomu, kdo skončí v závodě samostřilem na druhém místě, samici pratura. Výherce ale odměnu ve formě vzácného zvířete odmítnul a rozhodl se pro finanční vyrovnání. Proto byla uspořádána dostřelná mezi Štěpánem Šlikem a vévodou Jindřichem, v níž host zvítězil. Nato byly zdviženy závory a do prostoru střelnice

32 K historii střeleckých spolků v Drážďanech viz WOZEL, H. Die Dresdner Vogelwiese – das älteste Dresdner Volksfest. In: BLASCHKE, K. – JOHN, U. (eds.). *Geschichte der Stadt Dresden...*, s. 336–340.

33 „So kert sich das mendlin vmb vnd zaigt im den hinder mon / Vnd hat an ein plawe pruch / Die was gemacht auß guotem thuoch / Vnd zaigt im das speculum glaß / Das derselbig schütz solt stecken auff die naß / Darmit das er künd dardurch sehen / Vnd kund ein aberziler spehen“. LUTZ, *Wölcher wil hören...*, fol. a4r–a4v.

34 LUTZ, *Wölcher wil hören...*, fol. b1v.

35 LUTZ, *Wölcher wil hören...*, fol. b1v.

vešel průvod radních v čele s krásnou dívkou. Ta nesla věnec, který předala střelcům z Drážďan. Takovéto předávání věnce na konci závodu bylo symbolickým aktem, během něhož se delegovalo pořádání dalšího střeleckého svátku na město, jehož střelci věnec přijali. Heidelberg takto roku 1554 předal štafetu Wormsu, Praha roku 1565 Zhořelci.³⁶ Sportovní událost byla zakončena společnou pitkou a tancem na radnici, trvajících až do rána.³⁷

Sláva prvních let horního města Jáchymova již dávno zašla, stejně tak si lze udělat jen neúplný obrázek o vzezření jeho nejstarších památek. Kratičkový popis střelnice v textu Hanse Lutze tak alespoň zčásti dokresluje rozmanitost jáchymovské renesanční architektury, mimoto jsou pojednávány verše vůbec prvním známým popisem střelnice zřízené v Čechách.³⁸ Ačkoli byla tedy slavnost jednou z prvních vlaštovek, byla co do vynaložené pompy rozhodně srovnatelná s podniky pořádanými mimo království. Zároveň popis dokazuje, že radní a panstvo vynakládali na reprezentaci nového horního města nemalé částky a že se ani slavnosti a sportovní klání neobešly bez saského vlivu.

THE SHOOTING MATCH IN JÁCHYMOV

Summary: In 1521, a shooting match was held in the mining town of Jáchymov, to which the German poet Hans Lutz was invited among other guests. On the occasion of this festivity, he composed a poem portraying the entire tournament. The text was printed in Nürnberg and is preserved in two known copies in Dresden and Berlin. One part of this text describes the shooting gallery, which was designed in the Renaissance style. These few lines are the very first description of a shooting gallery in our area. This is why the article deals with the architecture of shooting galleries/ ranges and with shooting tournaments in the 16th century. It attempts to clarify the relevant passage from Hans Lutz's poem and at least partially reconstruct the architectural appearance of this sports structure, as well as integrate the building in the context of the period. The article not only explores the role of the expert who was summoned from Dresden to assist with the construction of the shooting gallery, but also deals with the contacts between Jáchymov and the neighbouring Saxony.

In addition, it focuses on the ceremonies and the entertainment of the audience in the course of the festivities that were closely related to the architecture of the shooting gallery.

Key words: Jáchymov, Hans Lutz, shooting gallery, renaissance

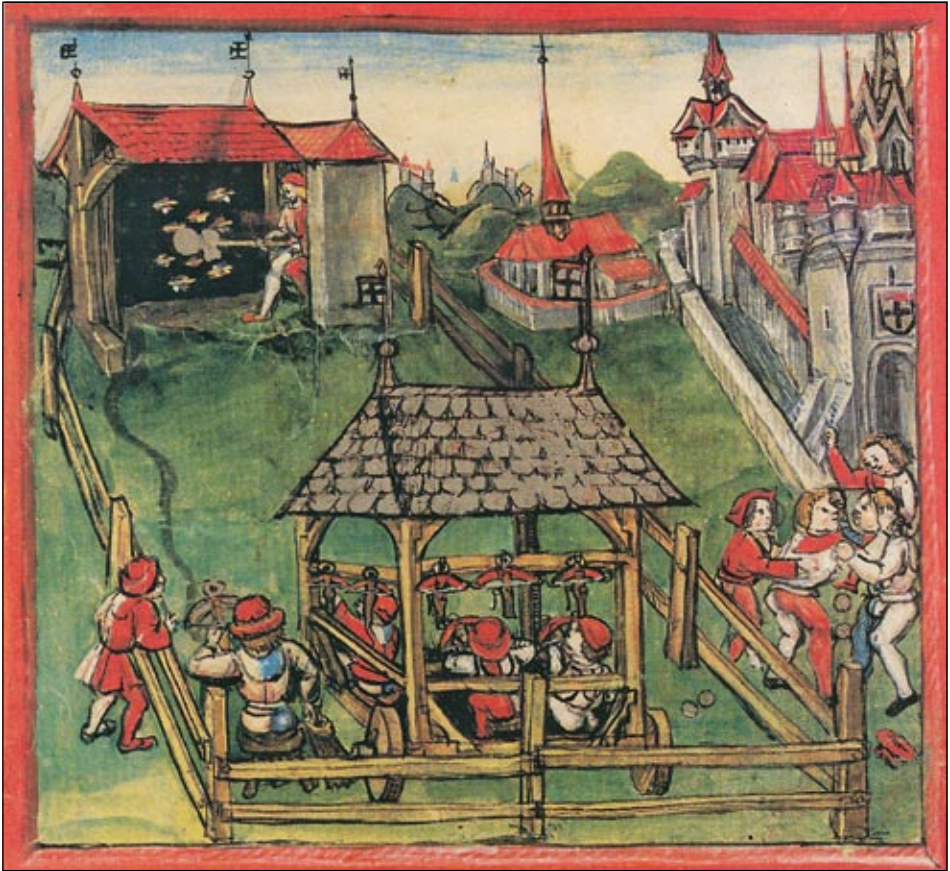
Mgr. Jiří Černý (*1980)

Pracuje na katedře germanistiky na Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Zabývá se německy psanou literaturou středověku a raného 16. století a nejstarší tiskárkou produkci. Specializuje se výskyt obrazových jednolistů a německy psaných textů 15. a 16. století na našem území.

36 WASSMANNSDORFF, *Des Pritschenmeisters Lienhard Flexel's...*, s. 17–18; LUGS, *Střelci a čarostřelci*, s. 59. Předávání věnců na různých střeleckých slavnostech popisovaných Leonhardem Flexelem shrnuje RADLKOFER, *Beschreibung des Büchschenschießens...*, s. 132.

37 LUTZ, *Wölcher wil hören...*, fol. b3r–b3v.

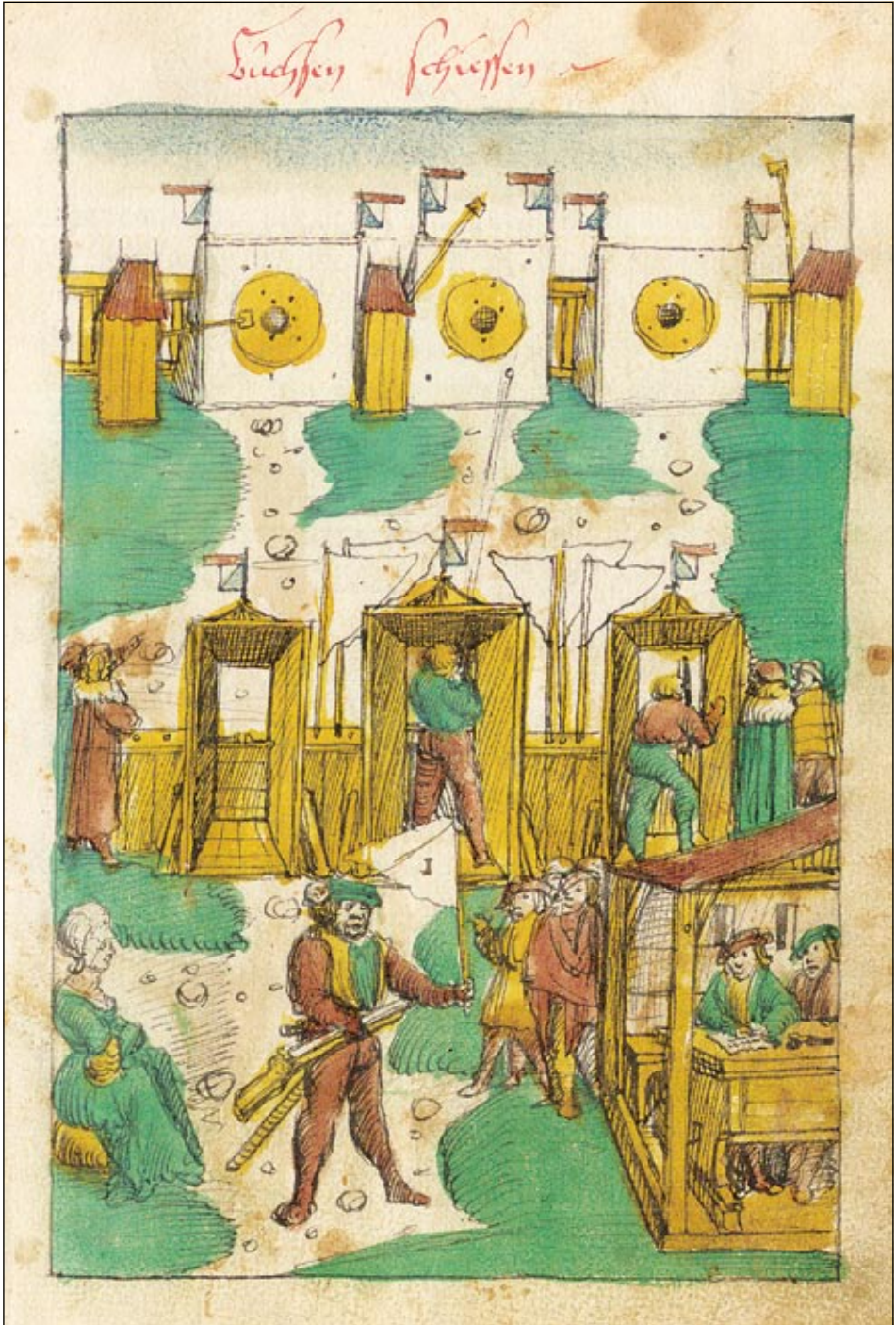
38 Srov. ZÍBRT, *Č. Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 1950, s. 367–371; LUGS, *Střelci a čarostřelci*.

Obrázek č. 1: Potyčka na střelecké slavnosti v Kostnici roku 1458, Švýcarská kronika Diebolda Schillinga, 1513, knižní iluminace, Luzern, Zentralbibliothek, Hs. S. 23 fol., fol. 62v. Repro: Christian Rohr, *Festkultur des Mittelalters*, Graz 2002, s. 157.

Obrázek č. 2: Střelba ze samostřilu v Curychu roku 1504, Curyšská a švýcarská kronika Gerolda Edlibacha, asi kolem roku 1506, knižní iluminace (kolorovaná kresba), Zürich, Zentralbibliothek, Ms. A. 77, fol. 341v. Foto: Zentralbibliothek Zürich.

Obrázek č. 3: Střelba z předovek v Curychu roku 1504, Curyšská a švýcarská kronika Gerolda Edlibacha, asi kolem roku 1506, knižní iluminace (kolorovaná kresba), Zürich, Zentralbibliothek, Ms. A. 77, fol. 343r. Foto: Zentralbibliothek Zürich.